

1'2026 Балакнистичен форум: Общо минало/разделена памет – Балканите и Източното Средиземноморие

Съживявайки изследванията на паметта

Снежана Димитрова, Янис Карас, Власис Власидис

(In: **Revitalizing Memory Studies** by Snezhana Dimitrova, Ioannis Karras, Vlasis Vlasidis, Balaknisti Forum, 1'2026, 9–11.)

Няма съмнение, че общите траектории на модерна и съвременна Източна и Югоизточна Европа са били дълбоко повлияни от противоречията, присъщи на наследството на Просвещението. Неговите идеали – съсредоточени върху универсалността на човешкия дух и идеята за исторически прогрес – са насърчили културната еманципация, националните възраждания и политическите революции, като същевременно са катализирали появата на модерността и национализма, паралелно със значителен социален и технологичен напредък. И все пак тези развития в крайна сметка са кулминирали в катастрофалните световни войни, които са ускорили краха на многонационалните империи, създали са условия за възхода на авторитарни и тоталитарни режими и са хвърлили дълга сянка върху вярата на Просвещението в човешкия разум, в способността да си служим критически с разума. Последвалите преобразования – включително падането на комунистическите режими, разпадането на Съветския съюз и разпадането на Варшавския пакт – от своя страна решително са променили нашето възприятие и интерпретация както на споделеното минало, така и на различните национални траектории, вградени в него. Нашето разбиране за тези преплетени процеси и хетерогенни преживявания – обхващащи широк спектър от политически, икономически и културни трансформации, преходи и разриви – само по себе си е изиграло конститутивна роля в оформянето на политическите рамки, както *отгоре надолу*, така и *отдолу нагоре*. Тези интерпретации са били медиирани от широк спектър от официални и неофициални институции, структури и участници, действащи както в публичната, така и в частната сфера.

Изследванията на паметта, които се стремят да анализират тези явления и да разкрият условията, при които маргинализираните групи и политическите малцинства се стремят към еманципация, отдавна представляват установена област на широк и дълбок научен интерес. Като поставя колективните и индивидуалните избори в техния исторически контекст, тези научни открития и постижения са предоставили критични прозрения за динамиката на паметта и репрезентациите. Последните парадигмални обрати в социалните и хуманитарните науки – наред с подновеното ангажиране с теоретичните рамки, разработени през 90-те години на миналия век, отчасти стимулирани от съвременни конфликти като тези в Украйна и Газа – допълнително съживиха научното поле. Тези развития са генерирали две забележителни научни траектории. Първо, наблюдава се значително разширяване на приложението на колониалните и постколониалните

аналитични рамки към бившите имперски региони на Южна, Централна и Източна Европа. Второ, нараства акцентът върху полиетничността и диаспорните формации като основни гледни точки за разбиране на процесите на политическо, социално и икономическо развитие в тези региони. Тези траектории обаче сочат в частично различни посоки. Колониалните и постколониалните подходи често привилегируют системите за производство на памет, свързани с деколонизирани популации, нерядко концептуализирани като относително сплотени колективни образувания. За разлика от тях, подходите, съсредоточени върху полиетничността и диаспората, са склонни да поставят на преден план децентрализираните и плурализирани форми на производство на памет. В такива рамки групите, които по-късно стават доминиращи в рамките на националните държавни формации, се разбират като споделящи мнемонично пространство с множество други общности – както в рамките, така и извън държавните граници – чиито интереси и перспективи могат да се различават съществено.

На този фон – динамиката и съвременната научна ангажираност – редакторите на настоящия брой отвориха страниците на списание „Балканистичен форум“ за критична дискусия върху оспорваната политика на производство на памет. Това включва изследване на институциите, структурите, действеността, дискурсивните режими и наративните практики като неразделни компоненти на по-широки битки за идентичност. Автори от различни области на хуманитарните и социалните науки възприемат разнообразни теоретични перспективи, за да изследват историческите реалности, произтичащи от упадък на империите и разпадането на комунистическите системи. Някои се фокусират върху трайните наследства на конфликти, породени от припокриването между имперските структури и последвалата национална фрагментация, докато други изследват оспорваните процеси на изграждане на национални гражданства чрез различни стратегии за социална интеграция. Особено внимание се обръща на различията във формирането на историческото съзнание между различните групи, включително междугенерационните противоречия, артикулирани в наративите на идентичността. Няколко приносни статии допълнително демонстрират как емпиричните изследвания могат да информират за разработването на иновативни методологични подходи, като по този начин обогатяват постколониалната теория и задълбочават разбирането ни за споделеното имперско минало, което продължава да оказва травматично влияние върху настоящето, често предизвиквайки съвременните морални рамки. Други автори възприемат феноменологична перспектива, концептуализирайки паметта като динамичен и договорен процес, ориентиран към изграждането на нови форми на колективен живот. По този начин те подчертават различните преживявания както на жертвите, така и на извършителите, като се обръщат към наследствата, предавани чрез различни наративни режими – като мълчание, изместване, потискане и частично разкриване – и разглеждат моралните последици от тези процеси про формиране на национална/гражданска идентичност. Централно място в тези анализи заема въпросът как и защо миналото е оставило след себе си тревожно наследство от морална дезориентация както в частната, така и в публичната сфера. В рамките на тези разнообразни подходи, авторите показват подчертана чувствителност към местата на насилие и зверства през историческите периоди, съпротивлявайки се на форми на историческа амнезия, които

замъгляват, размивайки границите между доброто и злото – тенденция, която продължава да бележи ранните десетилетия на двадесет и първи век.

Размишлявайки върху устойчивите „капани“ на историята, Зигмунд Фройд се позовава на фигурата на Хамлет, чието страдание се възбужда от завръщането на духа на убития му баща – присъствие, което се появява отново в друг времеви и символичен регистър, принуждавайки сина към послушание. Може ли самата памет да функционира по подобен начин, като спектрална сила, чрез която миналото пленява настоящето?

Приносите, събрани в този тематичен брой – Общо минало/разделени памети: Балканите и Източното Средиземноморие – предлагат набор от отличителни отговори на този въпрос.